

Är det skadligt eller nyttigt att
arbeta?
Vilka faktorer påverkar
sjukskrivnas återgång i arbete?

KUR på Gotland 29 mars 2012

Staffan Marklund
Försäkringsmedicin
Karolinska Institutet

Dagens program

- Arbete som riskfaktor och friskfaktor, krav/kontroll modellen, utbrändhet, utmattningsdepression, prestationsorienterad självkänsla
- Grupparbete: Arbetsförmåga, rehabilitering, åter i arbete
- Forskning om faktorer som påverkar återgång i arbete efter sjukskrivning, arbetsplatsintervention och arbetslivsinriktad rehabilitering

Arbete som riskfaktor och friskfaktor

- Är det farligt att arbeta?
  - Fysisk arbetsmiljö
    - Buller, kemiska risker, tunga lyft, arbete i svåra ställningar,
    - Monotont arbete, repetitivt arbete
    - Skiftarbete, nattarbete
    - Arbetsolyckor, arbetssjukdomar
  - Utsatta yrkesgrupper
    - Säkerhetspersonal, vårdpersonal (våld, hot om våld)
    - Byggnadsarbetare (lösa föremål, klämolyckor, fallolyckor)
    - Fordonsförare, transportarbetare (krockar, klämolyckor)

Är det farligt att arbeta?

- Psykosociala riskfaktorer - stress
  - Krav/kontrollmodellen
  - Bristande socialt stöd
  - Arbetsplatskonflikter
  - Mobbing
  - Chefsegenskaper
- Utsatta yrkesgrupper
  - Vårdpersonal (MänniskaTingSymbol-yrken) (stress, mobbning, våld)
  - Lärare (stress)
  - Mellantjänstemän (stress, konflikter)
  - Övervakningspersonal (understimuleringsstress)

Krav/kontroll-modellen (Karasek & Theorell 1979)

Job demands/ Decision latitude	Låga krav	Höga krav
Hög kontroll	Lågstress arbeten	Aktiva arbeten (ökad motivation, ökad kompetens)
Låg kontroll	Passiva arbeten (understimulering)	Högstress arbeten (ökad risk för fysisk och psykisk sjuklighet)

Kända risker med högstress arbeten: hjärt/kärlsjukdomar, infektionskänslighet, psykiska besvär, besvär i rörelseorganen, sjukfrånvaro

Utbrändhet

- Christina Maslach teori om utbrändhet 1979
- Människoarbetare (psykologer, socionomer, vårdpersonal, lärare, advokater)
  - Cynism, apati, rigiditet
  - Irritabilitet, depersonalisering
  - Trötthet
- Inte en diagnos i Sverige –men kan vara en del av ”faktorer som har samband med hälsotillståndet”, t ex Z 73.0

Burnout Symptoms

<u>Physical</u>	<u>Psychological</u>	<u>Behavioral</u>
Physical exhaustion/fatigue	Rigidity to change/loss of flexibility	Low job performance
Insomnia	Loss of concern and feelings/apathy	Low job satisfaction
Sleeping more than usual	Cynicism/negativism	Decreased communication/ withdrawal
Headaches	Bitterness	High job turnover
Gastrointestinal problems/ulcers	Low morale/sense of futility	Increased absenteeism
Lingering colds/frequent colds/flu	Loss of patience/irritable	Increased drug use
Weight loss or gain	Boredom	Increased family conflict
Shortness of breath	Reduced self-concept	Poor concentration
Hypertension	Dehumanizing clientele/labeling	High alcohol use
High cholesterol	Inability to make decisions	Lack of focus on job/lack of purpose and priorities
Coronary disease	Suspicion/paranoia	Accident proneness
Impaired speech	Guilt feelings/feelings of failure	Increased complaints about job
Sexual dysfunction	Depression	

Adapted from a compilation of research by Don Unger, "Superintendent Burnout: Myth or Reality" (Ph.D. dissertation, The Ohio State University, Columbus, 1980.)

Utmattningssyndrom

- Marie Åsbergs klassifikation av utmattningssyndrom
- Diagnos 2003 (F 43.8) nästan bara i Sverige
  - Överväldigande trötthet
  - Kognitiv nedsättning
  - Depressiva symptom
  - Sömnstörning
  - Ökad stresskänslighet
- Långvarig stress
- Åsberg, M: Läkartidningen Nr 35, Vol 108, 2011

Utmattningssyndrom

Fysiska symtom	Psykiska symtom
Extrem fysisk trötthet	Extrem psykisk trötthet
Hjärtklappning	Svårt att somna
Värk i nacke och rygg	Störd sömn/uppvaknanden
Mag/tarm problem	Kognitiva symtom/minnessvårigheter
Ljudkänslighet	Affektiva symtom/irritation
Ljuskänslighet	Panikkänslor
	Nedstämdhet
	Ångest
	Depression

Prestationsorienterad självkänsla

- Stark handlingsorientering
  - Tänks förstärka självkänslan via standardiserade handlingar och prestationer
  - Tänks ge social acceptans och beröm
- Validerade mätskalor (PBSE, version work)
  - Jag tror att jag ibland försöker bevisa mitt värde genom arbete (stämmer inte alls – stämmer helt)
  - Min självkänsla är alltför mycket beroende av vad jag åstadkommer i mitt arbete
  - Jag känner ibland att jag måste vara lite bättre än andra för att duga inför mig själv
  - Jag har känt ett inre tvång att åstadkomma något värdefullt genom mitt arbete
- Korrelerar med utbrändhet och utmattningssyndrom
- Viktigt att ta hänsyn till vid rehabilitering av dessa besvär

Är sjukskrivning farligt?

- Skillnaden mellan sjukdomen och sjukskrivningen
- Långa sjukfall – korta sjukfall
- Ökad risk för förtidspension S/A
- Ökad risk för förtida död
- Sämre ekonomi
- Ökad social isolering
- Minskad självkänsla

Antal sjukpenningdagar 1995, risk för förtida död och självmord 1996-2006. Justerat för ålder, sociodemografi och vårdtid.
(Alexanderson, Marklund, Mittendorfer Rutz & Svedberg 2011)

	RR förtida död (crude)	RR förtida död (kontroll)	RR självmord (crude)	RR självmord (kontroll)
Kvinnor (ref 0)				
1-15	1,2	1,1	1,5	1,3
16-75	1,8	1,4	2,7	1,9
76-165	2,8	2,0	4,8	2,6
166-365	4,4	2,7	7,2	3,0
Män (ref 0)				
1-15	1,6	1,2	1,9	1,4
16-75	2,3	1,4	2,6	1,6
76-165	3,5	1,8	4,3	2,2
166-365	4,6	2,1	5,1	2,1

Sjuknärvaro

- Att gå på jobbet trots sjukdom
  - Långsiktigt lika farligt som sjukskrivning
  - Många med omfattande sjuknärvaro har också omfattande sjukfrånvaro och låg självskattad hälsa
  - Sjukdomsflexibilitet
    - att kunna anpassa arbetsuppgifterna när man har en dålig dag
    - att kunna arbeta hemifrån

Table 2 Health consequences one year later of sickness presence 2005.
 Model I (crude) Model IV (control for background factors, demand/control and
 previous health)

Sickness presence effect on:	Yes, 2–5 times (n = 471)	Yes, > 5 times (n = 171)
	OR	OR
Poor health		
Model I	2.18	3.66
Model IV	1.69	2.45
Physical complaints		
Model I	2.45	4.47
Model IV	1.60	2.60
Low mental well-being		
Model I	1.80	3.78
Model IV	1.14	2.26
Low work ability		
Model I	2.93	5.07
Model IV	2.14	3.06
Sickness absence (SA)		
Model I	2.63	3.59
Model IV	1.77	1.86

Gustafsson K & Marklund S (2011) Consequences of sickness presence and sickness absence on health and work ability – a Swedish prospective cohort study, *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health* 2011, Vol 24(2) 153-165

Arbetsorientering och organisationslojalitet

- Vad betyder arbete för människor? Hur viktigt är arbete?
- Hur uppfattas verksamhet/arbetsgivare/yrke?
- Standardiserade frågeformulär (instämmer/tar avstånd)
  - Ett förvärvsarbete är bara ett sätt att tjäna pengar
  - Jag skulle vilja förvärvsarbeta även om jag inte behövde pengarna
  - Arbete är en människas viktigaste aktivitet
  - Jag är villig att arbeta hårt för att hjälpa min organisation/min arbetsgivare
  - Jag är stolt över den verksamhet jag arbetar med
  - Om jag fick chansen skulle jag byta mitt arbete mot något annat
  - Jag skulle säga nej till ett annat jobb även om det var lite högre lön
  - Jag är stolt över den typ av arbete som jag utför

Arbetsorientering i olika länder 2001

	Nya Zealand	USA	GB	Tyskland	Norge	Danmark	Sverige
Arbetsorientering	65	63	56	64	70	73	68
Organisationslojalitet	63	65	59	58	59	65	57

Källor:

- Svallfors S et al (2001) Work orientations in Scandinavia, Acta Sociologica Vol 44,
- Hult C & Svallfors S (2002) Production Regimes and Work Orientations, European Sociological Review Vol 18

Vad är positivt med att förvärvsarbeta?

Marie Jahoda – Hur mycket arbete behöver människan? (fr a studier på arbetslösa personer, få studier på sjukskrivna och förtidspensionerade)

- Sämre ekonomi (kortsiktigt = lön, långsiktigt = pension mm)
- Identifikationsupplösning – vem är jag? hur presenterar jag mig?
- Självkänsla – personer i alla inkomster och yrken har ungefär samma arbetsorientering och en stark önskan att visa sig duglig genom arbete
- Struktur på livet (aktivitet, långsiktighet)
- Tidsstruktur, regelbundenhet (påverkar bl a sömnen)
- Fysiska och psykiska utmaningar (kognitiv förmåga, motion osv)
- Sociala kontakter via arbetet (påverkar indirekt också fritiden)
- Kollektiv tillhörighet (särskilt i länder där familjestrukturen är svag)

Sammanfattning

- Arbete har både negativa och positiva effekter
- Nästan alla människor har en stark arbetsorientering
- Prestationsorienterad självkänsla är ofta bra, men kan vara negativ
- Sjukskrivning har tydliga negativa effekter, men det är svårt att skilja effekten av sjukfrånvaro från effekten av sjukdomen
- Sjuknärvaro har också negativa effekter på hälsan

Faktorer som påverkar möjligheten att återgå i arbete efter sjukskrivning

- Skillnader mellan återgång på heltid och deltid
- Demografiska faktorer/bakgrundsfaktorer
- Hälsfaktorer
  - Sjukskrivningens längd
  - Diagnos(er)
  - Självskattad hälsa
  - Motion
- Psykologiska faktorer
  - Självkänsla (self-efficacy)
  - Psykisk energi
  - Arbetsorientering

Demografiska faktorer och arbetsvillkor som påverkar möjligheten till återgång i arbete efter sjukskrivning

- Ålder - generellt försvårar hög ålder, närhet till pension
- Kön - inga stora skillnader (olika i olika studier)
- Utbildning - god utbildning underlättar
- Yrke - stora skillnader (ej yrkesutbildade arbetare)
- Arbetsplats, arbetsvillkor - stora skillnader
- Organisationsförändringar - stora skillnader
- Bostadsort - arbetsmarknadsläge
- Etnisk bakgrund - olika för olika grupper av invandrare

Hälsofaktorer som påverkar återgång i arbete

- Olika för olika sjukdomar
  - Somatiska diagnoser
  - Psykiatriska diagnoser
  - Samsjuklighet
- Sjukskrivningens längd
- Självrapporterad hälsa
- Självrapporterad arbetsförmåga
- Fysiska besvär
- Upplevd smärta

Psykologiska faktorer som påverkar återgång i arbete

- Faktorer påverkar både somatiska och psykiska sjukdomar
- Arbetsorientering
- Sjukdomsuppfattning
- Självförtroende (self-efficacy) – motstridiga resultat
- Kognitiv förmåga
- Personlighetsfaktorer (psykisk energi, optimism,
- Socialt stöd

Table 3. Odds ratios (OR) for full return to work (RTW) and partial RTW compared with no RTW, in relation to socio-demographic, social, psychological, and health factors among 905 long-term sickness absentees.

Källa: Gustafsson K, Lundh G, Svedberg P, Linder J, Alexanderson K & Marklund, Psychological factors affecting return to work among long-term sickness absentees who had undergone a multidisciplinary medical assessment, under review 2012

	N	OR Full RTW	OR Partial RTW
Age			
50–63	321	1	1
40–49	341	1.87	0.85
21–39	242	2.64	0.64
Education			
Elementary	366	1	1
High school	322	1.43	0.84
University	217	1.86	1.35
Country of birth			
Sweden ¹	520	1.74	1.94
Social factors			
Homelessness/rent apart./room ¹	577	1.07	0.53
Employment /part. unemployed ¹	454	1.53	2.79
Social relations with colleagues/friends	361	1.41	1.74
Restricted functions (none/mild) ¹	349	1.97	1.87
Psychological factors			
Low or no indecision ¹	462	2.14	1.50
Low lassitude ¹	485	2.40	1.68
Low or lack of fatigability ¹	346	1.77	2.51
No reduced sleep ¹	620	1.56	1.79
High social functioning ¹	440	1.40	1.92
High role emotional ¹	444	1.55	1.57
High vitality ¹	458	1.70	1.39
Medical diagnoses			
Mental ¹	227	0.59	0.64
Somatic ¹	243	1.80	1.53
Somatic + Mental	410	0.89	0.90

Arbetsplatsinterventioner för att underlätta återgång i arbete

- I det gamla arbetet/yrket
  - Anpassning av arbetsuppgifter/avlastning
  - Arbetshjälpmedel
  - Anpassning av arbetstider/deltidsarbete
  - Organisationsförändringar
  - Arbetsrotation
- Byte av arbete
  - Utbildning
  - Mentorskap/coaching
  - Arbetsprövning/arbetsträning

Vad säger forskningen om arbetsplatsinterventioner för att minska risken för sjukskrivning och öka möjligheten för återgång i arbete?

- Fokus på alla på arbetsplatsen eller på de sjukskrivna
- Fungerar generellt bättre på att minska sjukskrivning än på att förbättra hälsan
- Förändringar i arbetsuppgifter/arbetsredskap
- Förändringar i arbetsuppläggning/schema
- Förändringar i arbetsmiljö
- Case management
- Samverkan mellan olika parter (anställda, arbetsgivare, försäkringsgivare, läkare etc)
- Bättre belägg för effekt för rörelseorgansbesvär än för psykiatriska besvär

Källor:

Van Oostrom SH et al (2009) Workplace interventions for preventing work disability (review), Cochrane Library 2009:2

Aas RW et al (2011) Workplace interventions for neck pain in workers (review), Cochrane Library 2011:4

Arbetslivsinriktad rehabilitering

- Vad är arbetslivsinriktad rehabilitering?
  - Motivationsutveckling
  - Arbetsträning (i det gamla arbetet)
  - Arbetsprövning (i något nytt arbete)
  - Utbildning (för det gamla eller ett nytt arbete)
- Olika åtgärder för olika diagnoser?

Vad har forskningen visat?

- Timing är viktig – måste börja tidigt
- Inga belägg för att arbetslivsinriktad rehabilitering har effekt vid sjukskrivningar längre än ett år
- Väl samordnad med parallell medicinsk rehabilitering
- Strukturerat arbetssätt
- Samordning med nuvarande eller framtida arbetsplats
- Tillfälligt byte av arbete
- Formell plan för återgång i (vanligt) arbete
- Ökad aktivitet (av olika slag, även förvärvsarbete)
- Coacher/case managers – svaga bevis
- Diagnosspecifik arbetslivsinriktad rehabilitering i vissa fall (musk, psyk, hjärt/kärl)

Sammanfattning: Återgång i arbete, arbetsplatsintervention, arbetslivsinriktad rehabilitering

- Återgång i arbetet påverkas av många andra faktorer än sjukdom och hälsa (bl a ålder, yrke, sjukskrivningslängd, psykologiska faktorer)
- Arbetsplatsinterventioner kan minska risken för sjukskrivning men påverkar hälsan i mindre grad (fr a rörelseorgansbesvär)
- Arbetslivsinriktad rehabilitering måste starta tidigt i sjukskrivningen, vara relativt intensiv, samordnad och ligga nära ett faktiskt arbete

Referenser

- Aas RW et al (2011) Workplace interventions for neck pain in workers (review), Cochrane Library 2011:4
- Bhattacharyya M et al (2007) Psychological and clinical predictors of return to work after acute coronary syndrome, Eur Heart J Vol 28
- Brooks N et al (1987) Return to work within the first seven years of severe head injury, Brain Injury, Vol 1
- Brouwer S et al (2010) A prospective study of return to work across health conditions, J Occup Rehab, Vol 20
- Brouwers E P et al (2009) Predicting Return to Work in Employees Sick-Listed due to Minor Mental Disorder, J Occup Rehab, Vol 19
- D'Amato A & Zijlstra F (2010) Toward a Climate for Work Resumption: The Nonmedical Determinants of Return to Work, JOEM Vol 52 No 1
- Elfving B et al (2009) What factors predict full or partial return to work among sickness absentees with spinal pain participating in rehabilitation?, Disability and Rehab, Vol 31
- Josephson M et al (2008) Influence of self-reported work conditions and health on full, partial and no return to work after long-term sickness absence, Scand J Work Environ Health, Vol 34
- Labriola M et al (2006) Multilevel analysis of individual and contextual factors predicting return to work, JOEM, Vol 48
- Labriola M et al (2007) Does self-efficacy predict return to work after sickness absence?, Work Vol 29
- Lund T et al (2006) Return to work among sickness-absent Danish employees, Int J Rehab Research, Vol 29

Referenser - fortsättning

- Nilsson M et al (2011) Return to work after breast cancer, Eur J Oncology Nursing, Vol 15
- Norrefalk J-R et al (2008) Evaluation of multiprofessional rehabilitation programme for persistent musculoskeletal-related pain, J Rehab Med Vol 40
- OECD, Sickness, Disability and Work – Braking the Barriers, Paris 2010
- Petrie K et al (1996) Role of patients' view of their illness in predicting return to work and functioning after myocardial infarction, BMJ Vol 312
- Ross L et al (2012) Factors associated with Danish cancer patients' return to work, Cancer Epidem Vol 36
- Shaw L et al (2002) Understanding return to work behaviours, Disability and Rehab, Vol 24
- Spelten E et al (2002) Factors reported to influence the return to work of cancer survivors, Psycho-Oncology, Vol 11
- Stoltenberg C & Skov P (2010) Determinants of return to work after long term sickness in six Danish municipalities, Scand J Publ Health Vol 38
- Van der Giezen A M et al (2000) Prediction of return to work of low back patients sick listed for 3-4 montsh, Pain Vol 87
- Van Oostrom SH et al (2009) Workplace interventions for preventing work disability (review), Cohrane Library 2009:2
- Wadell G et al (2008) Vocational rehabilitation – what works, for whom, and when? Vocational Rehabilitation Task Group & Industrial Injuries Advisory Council, Stationery Office Books, Norwich (www.tso.co.uk)